

Hogyan született az első szabadság-alkotmány?

94

Csodálkozni fogsz: kalózok kezén. Igen, a kalózok mint forradalmi jogászok jöttek először elő a szabadság alkotmányával, micsoda kuriózum! A szabadsághoz kötött, a „*liberté*”-re alapított alkotmányt a köztudat a francia forradalomhoz kapcsolja. Most viszont az olvasó *Libertalia* címmel egy olyan könyvet kap kézhez, melynek alkotmányozó középontjában a szabadság áll, jóval az emberi jogok deklarációja, ill. az amerikai alkotmány előtt keletkezett variánsokban. A kiadás több korabeli és huszadik századi elemzést is tartalmaz, ám ezek közül főképp azt a forrást kedvelem, amelyeket Daniel Defoe írt (igaz, Charles Johnson kapitány álnevet használva). A nagy angol író két vaskos kötetben vette végig a kor jelentős kalózkapitányait (Defoe: *A General History of the Pyrates* – A kalózok általános története). Könyvének első kiadása 1724-ben jelent meg, vagyis a kalózkodás fénykorának hanyatló ágában, de benne a főáramban. (A történészek 1660 és 1730 közé teszik a kalózvilág aranykorát.) Ebben az időben – írja a kötetet kísérő tanulmányában *Miklós Tamás* – kb. 2400 angol nyelvű kalóz tevékenykedett a tengereken. A spanyol, francia vagy északi csapatokat nem is számolják...

Defoe könyvében több vezér és írástudó szerepelt, ezek közül a jelen kiadás a következő kalózvezéreket és alkotmányaikat méltatja ismertetés-

re: Misson kapitány, Bartholomew Roberts, George Lowther és John Phillips kapitányok – melyek közül számomra Misson kapitány története és Roberts „admirális” alkotmánya tűnt a legokosabbnak, és szerepük az alkotmánytörténelemben a legvalószínűbbnek. (Bár kalandokban a *Misson kapitányról* című fejezet kínálja a legtöbbet...) Ezt csak azért fűzöm hozzá a felsoroláshoz, mert ugyan Defoe nyomozása alapos, korának fellelhető dokumentumait alaposan átböngészte, de mégiscsak író volt, ezért a konfabula, a fantázia birodalmába való kirándulás nem áll tőle távol. Vagyis amiket e kapitányok leírt-fennmaradt alkotmányairól ír, nem mindig kell készpénznek venni. De nagyjában-egészében *voltak* ilyen alkotmányok, bennük *a szabadság-egyenlőség először merül fel* alkotmányjogi értelemben – amivel azért mégiscsak megelőzték a történelmet. Azt már nem is veszem ide, hogy a hajózás történetének is úttörői voltak, hiszen kitűnően tájékozódtak az Atlanti-óceán végtelen tengerében, s volt, aki körbehajózta a földet.

E szabad alkotmányok nem államok, királyok vagy kormányzók által íratott-jóváhagyott szövegek. Ezek igazi kalózok gyártmányai, és bár részleteikben különböznek egymástól, lényegük, hogy *a szabadságot, a kalózkolónia tagjainak egyenlőségét, demokratikus testvériségét tűzték zászlajukra*. Korukban

ez egyedülálló teljesítmény volt, bár szerzőik nem voltak történészek vagy államjogászok, félig-meddig az írással is küszködtek. De amit leírtak (és amit Defoe felkutatott), az valódi történelmi kuriózum.

A kalózkormányok azért maradtak fenn, mert több szabad – nem állami zsoldban álló – kalóztársaság számára íródtak, és mindegyik kvázi alkotmány csak egy-egy társulaton belül bírt kötelező érvénnyel. Netán egy-két kalózkolónia szövetségre lépett egymással a veszedelmesebb ellenség közeledtekor, de az általános szokás az volt, hogy egy-egy kolónián belül szereztek érvényt alapokmányaiknak. Ám kapcsolatban is álltak egymással, így e dokumentumok némelyike fenn is maradt. De ez most mellékes szempont: mai szemmel nézve, amiket kitaláltak és leírtak ezekben a közösségekben, mai szemmel nézve is modern dolgok voltak.

Közelebb lépve az alkotmányok tartalmához, valóban a francia forradalom eszméi villannak fel bennük. Ilyen például a szabadság általános elvén túl az egyenlőség gyakorlatának előírása. Az alkotmányok mindegyike kimondja, hogy a kalózközösség minden tagjának, függetlenül vallási hovatartozásától, a nemesi hierarchiában korábban elfoglalt helyétől, a børszintől, foglalkozástól, a csapatban elfoglalt pozíciójától (kivéve a kapitányt és a fedélzetmestert) *azonos jogai és kötelezései vannak*. Még a nőknek is járt szabadság, bár az elfogott asszonyokat többnyire a rabolt holmik részének tekintették. Mégis ezek az alkotmányok elvben nőszabadságpártiak voltak.

Ezen túlmenően pedig a több hajóból álló kalózközösségekben – pl. a Robertson kapitány alá tartozó flottában –

nem a főnök találta ki és rendelte el a csapat teendőit, hanem – láss csodát – összehívták a matrózokat, és egy hajó fedélzetén tanácsot tartva *közösen döntöttek* (demokratikusan?) a következő lépés stratégiájáról. Igaz, hogy amit aztán elhatároztak, azt a kapitány – igazi főnök, mai szemmel akár diktátornak is nevezhető – némileg (vagy javarészből) úgy alakította, ahogy az adott kalózcsoport, rablás, a javak elosztásának rangsora megkívánta. Elvek, eszmények (szabadság, egyenlőség) és a hadi gyakorlatban érvényesülő pragmatizmus élesen elvált, de ki is egészítette egymást. Mert a hosszabb távú döntéseket illetően a matróztársadalomé volt a döntés joga.

Ez – mondanám – forradalmi újdonság volt egy olyan európai társadalomban, ahol a nemesi előjogok biztosították a főúr szavának abszolút érvényét. Itt, a feudális világban nem volt divat a demokratikus többségi szavazás, az „egy a parancs, egy a végrehajtás” uralkodott Európa-szerte, az alattvalók befoghatták a szájukat, a megmukkanásért súlyos büntetés várt a „lázadókra”. De ezek a kapitányok egy ilyen, feudális alapokon álló világban, mondanám, ilyen általános szociológiai közegben jelentkeztek egy tökéletesen egyenlőség alapú, szabadságelvű alapokmánnyal, melyet minden hajó minden matrózának be kellett tartania.

Igen: kalózkormányok által írottak ezek az első alkotmányok, mondom ismét. A 15–17. században nyolcvanegynéhány kalózcsoport „dolgozott” leginkább az Atlanti-óceán Karib-tengeri szakaszán. Az is igaz (vagy konfabula?), hogy Madagaszkár szigetén átmeneti időre (1770 körül, pár évre) alakult egy *kalózállam* is,

állítólag ezt nevezték *Libertáriának*. Innen való a könyv címe is.

A kalózcsoportok fele királyi pecsétes okmánnyal engedélyezett, sőt felhatalmazott, tehát államilag is finanszírozott rablótársulat volt. (Angol fennhatóság alatt még Erzsébet királynő idején is úgy esett, hogy a korona a kalózkok bevetésével igyekezett piszkálni a spanyolokat. Nem megyek messzire a tényektől, ha feltételezem, hogy Francis Drake admirális magas rangja és győzelmei előtt (netán mellékállásban) maga is kalózkodásból lett nagy ember... De a francia királyok sem maradtak le a „bérkalózkok” alkalmazásában. A leghíresebb francia kalóz, később főnemes, Claude de Fourbin admirális volt, akit korábbi életében Jean Bartnak, a kalózkok rémének tartottak, aztán a Napkirály főnemessé emelte.

Most fordulnék rá a könyv lényegére. Hogy ti. a kalózkolonía másik, uralkodóktól, hatalmasságoktól *független* felében akadtak olyan híres csapatok, amelyek ezt a szabadságra alapított alkotmányt írásba foglalták, kihirdették és (részben vagy elvben) gyakorolták is, jóval az amerikai vagy a francia alkotmány *előtt*. A könyvnek ezek a részei a legizgalmasabb olvasmányok.

Persze, amit eddig leírtam, s amit Defoe oly rokonszenvesen tált, csak az egyik fele a történetnek meg az alkotmányjogi históriának: a szabad kalózvezérek és csapataik rablásból éltek, és addig éltek, amíg a győztes tengeri csaták és az utánuk következő arany-ékszer-pénz-nők lenyúlása tartott. Nem volt társadalmi szerkezetük, nem éltek gazdasági tevékenységből, fogalmuk sem volt a mezőgazdaságról, jószágokról, pláne nem iparról (még nem jött el az

ipari forradalmak kora...). Csupán rablócsapatok voltak. És mivel csak a rablás, az ellenfél legyőzése és kifosztása, valamint az elfogott hajók legénységének rabszolgasorba taszítása volt a megélhetés (jólét) forrása, e javak hamar elfogytak. A könyvből persze megtudjuk, hogy a kalózvezérek többsége, miután teletömte a zsebét arannyal meg mindenféle jóval, letelepedett Angliában, és tisztességes polgári életet élt.

Ha rablás, annak szabályai voltak. Az alkotmányok nem csak szabadságot és jogokat ígérnek, de szigorú büntetéseket is előírnak: ha valaki a *közösen szerzett* (közös elosztásra váró) vagyontól saját zsebre dolgozott, kegyetlenül megbüntették, nem egyszer karlevágással. Többségében nem ilyen kegyetlen büntetés járt: a közösből lopkodót elkapták, és az első lakatlan szigetre kitétték egy pint vízzel, netán borral, meg néhány falat kenyérrel – éljen, ahogy tud, haljon ahogy megérdemli. Zárójelben jegyzem meg, hogy Defoe *Robinson Crusoe*-ja (és Péntek nevű szolgája) is így kerülhettek egy szigetre, vagyis, hogy az író egy ilyen büntetőeljárás felkutatásával és irodalmi megszépítésével lett világhírű: különben hogy kerültek volna egy ilyen kegyes szigetre... Itt érzem úgy, hogy Defoe kalóztársadalmának leírásának harmada tán képzelet – utópia – szüleménye.

Az utópia eredetileg egy nem létező, de képzeletben valós szigetet jelentett, és itt, a kalózkok alkotmányában e műfaj valós, gyakorlott, dokumentálható őstét élvezhetjük. (Említettem Madagaszkár Libertalia szigetét). Ne feledjük, Campanella és Morus korától alig rőfnyire születtek ezek a kalózal alkotmányos iro-

mányok. (Morus pl. 1515–16-ban írta *Utópiáját*, Tommaso Campanella 1602-ben...) Vagyis az utópia sem megvetendő műfaj abban a korban: a kalózkormányok valójában utópia és disztópia keverékének foghatók fel Defoe átiratában, valamint a 19–20. századi kutató-rekonstrukciójának egyaránt.

A kötet – Miklós Tamás kutatása és szerkesztése eredményeképp – hat kalózkapitány által írott-szerkesztett alkotmányt, valamint a tengeri rablókkal foglalkozó korabeli (és későbbi) iromány válogatását tartalmazza. Mit mondjak, tömény izgalommal teli olvasmányokként. Emellett a kötet könyvtáryi anyagot kínál az olvasónak, igaz, csak lábjegyzetben, de a kutatásokat egé-

szen a 21. században tevékenykedő történészekig követi nyomon.

A könyv különlegességéhez tartozik, hogy egy eddig felejtett betűtípussal Misztótfalusi Kis Miklós által 1680 körül vésett-faragott csodálatos tipográfiai megoldását használták. Ami nemcsak felfedezés, de a magyar könyvészeti hagyomány megújítása is. Magyarországon – a 17. századi Biblia-fordítást leszámítva – először. Ez is kuriózum, sőt a hazai tipográfia-történet fontos fejezetének életre keltése.

Daniel Defoe, Alexandre-Olivier Exquemelin, Jacob de Bucquo: *Libertalia*. Szabad kalózközösségek – Az újkor első demokratikus alaptörvényei. Budapest, 2021, Atlantisz. 248 oldal, 4395 forint.

ról-ról

Pető Iván

97

Mussolini fél élete

Margherita Grassini Safratti Mussoliniről szóló, 1927-ben magyarul megjelent könyve most új kiadásban látott napvilágot. A kimondottan szép borítón (Tabák Miklós munkája) a cím: *Mussolini élete*. Az előtt, aki belelapoz a könyvbe, elolvassa a fülszöveget, nem marad titokban, hogy az 1924-ben írt szöveg érdemben 1922-vel, a fasiszta vezér hatalomra kerülésével zárul. Mussolini hatalomban töltött további 23 éve nélkül, mondjuk így, nem fedi a cím a tartalmat. A minden érdemi információt korrekten közlő fülszöveg azt írja: az esszéisztikus mű „egyoldalú szimpátiát keltő és egyértelműen propagandisztikus célokkal”

készült – vagyis, tehetjük hozzá, bár Mussoliniről szól, élete tényeit és nézeteit interpretálja, de a szó mai értelmében csak részben tekinthető életrajznak. A kiadó talán eltérhetett volna az előző megjelentetéskor adott címtől, már csak azért is, mert az olasz kiadás címe *Dux* (magyarul Vezető) volt, a Mussolinivel azonos-sá vált olasz Duce szó latin megfelelője.

Sarfatti könyvét Kosztolányi Dezső fordította, amiről a fülszöveg azt írja, a szerep majd egy évszázaddal később is rossz érzést kelt. Ugyanakkor a kiadás indoklásaként hozzátesszik: ez a tény is, miként persze maga a mű is, kordokumentum. A kötet mos-